

РЕКРЕАЦІЙНИЙ КОМПЛЕКС ОДЕСИ: СУЧАСНИЙ СТАН, ПРОБЛЕМИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ

Яворська В.В., Нефедова Н.Є.

Одеський національний університет імені І.І. Мечникова

Стаття присвячена суспільно-географічній характеристиці територіального рекреаційного комплексу міста Одеси. У статті наведений історичний огляд становлення та розвитку рекреаційної діяльності, дана характеристика природних рекреаційних ресурсів та історико-культурного потенціалу міста, дана характеристика окремих видів рекреаційної діяльності, зокрема санаторного лікування, медичної реабілітації і туризму, курортних районів, що склалися у межах міста, розглянуті проблеми та перспективи розвитку рекреаційного комплексу міста Одеси.

Ключові слова: рекреаційні ресурси, рекреаційний комплекс, санаторне лікування, туризм.

Актуальність дослідження обумовлена величезним значенням організації відпочинку, санаторного лікування і медичної реабілітації в умовах все наростаючих темпів економічного життя, що збільшує кількість психологічних і соціальних стресових ситуацій. Місто Одеса, як і в цілому, Одеський регіон має величезний природно-бальнеологічний і історико-культурний потенціал, які є найважливішими чинниками розвитку рекреаційної діяльності. Історія розвитку рекреаційного господарства Одеси бере почало з 1820-х років XIX століття і пов'язана з освоєнням природних бальнеологічних ресурсів (лікувальних грязей і ропи лиманів). Саме становлення лікувально-оздоровчого напрямку визначили і майбутню спеціалізацію рекреаційного комплексу Одеси. Крім того, Одеса - це унікальне місто, де на протязі двох століть формувалась багатогранна культура, що зберегла історію і традиції представників понад 130 національностей, які і зараз мешкають в Одеському регіоні. Приморське географічне положення, наявність унікальних пам'яток історії і культури, які збереглись з минулих часів, обумовили розвиток туризму. Проте, в даний час у рекреаційному господарстві накопичилися багато проблем, які вимагають свого вирішення. Мета дослідження - дати суспільно-географічну характеристику рекреаційного комплексу Одеси. Об'єкт дослідження - рекреаційний комплекс міста Одеси. Предмет дослідження - вивчення особливостей формування, функціонування і територіальної організації рекреаційного комплексу Одеси, проблем та перспектив його розвитку. Теоретичне значення - узагальнення теоретичного досвіду суспільно-географічних досліджень рекреаційної діяльності. Практичне значення - проведення та обґрунтування схеми районування санаторно-курортного господарства Одеси, огляд сучасних проблем та перспектив розвитку рекреаційного комплексу Одеси.

Матеріали і методи дослідження. Сучасні суспільно-географічні дослідження рекреаційної діяльності узагальнюють досвід попередніх

досліджень географів та фахівців у сфері санаторно-курортної справи, організації туризму та екскурсійного обслуговування, екологів, економістів [2, 3, 9, 11, 12, 14, 15, 16, 18, 19, 20], державного законодавства та управління культури і туризму Одеської міськради [4, 5, 7, 17 та ін.].

Результати дослідження та їх обговорення. Рекреаційний комплекс Одеси - це складне взаємозв'язане поєднання видів рекреаційної діяльності, яке сформовано на основі природно-рекреаційного та історико-культурного потенціалу протягом майже двох століть у межах міської території. Визначальними чинниками розвитку рекреаційного комплексу є суспільно-географічні фактори, що пов'язані з освоєнням географічного простору, використанням ресурсів природного середовища (географічне положення, кліматичні, земельні, водні тощо), з організацією соціально-економічного простору. Розвиток рекреаційної діяльності, залежить від рівня рекреаційного освоєння території, а саме: рівня її природної та соціокультурної підготовленості, інфраструктурної облаштованості, екологічної й соціальної захищеності як рекреаційного середовища [8, 19, 20]. У ході рекреаційного освоєння йде залучення об'єктів і явищ природного, природно-антропогенного, соціального походження в якості рекреаційних ресурсів. Рекреаційна діяльність або рекреаційне обслуговування - це вид діяльності, направлений на організацію і проведення вільного часу населення.

Приморське географічне положення, сприятливий клімат і, перш за все, наявність унікальних природних бальнеологічних ресурсів зіграли вирішальну роль у становленні рекреаційного комплексу Одеси. Поєднання морського і степового клімату, велика кількість сонячних днів, морські пляжі - все це щорік залучає до Одеси відпочиваючих. Мулові сульфідні грязі Куяльницького лиману, що володіють бактерицидністю і біологічною активністю, широко використовуються у лікуванні. Окрім грязей для бальнеологічних

цілей на курортах Одеси застосовується ропалиманів і мінеральні води місцевих джерел. Одеса відома своїми історичними і культурними пам'ятниками та включена до списку історичних міст України. Територія сучасної Одеси розташована на місці поселення Хаджибей (Качибей, Гаджибей), перша згадка про яке відноситься до 1415 року. Пізніше на місці сучасного Приморського бульвару будується турецька фортеця Єні-Дунья ("Новий світ"). Залишки кріпосної стіни збереглися на Приморському бульварі і в парку Шевченко. Видатними архітектурними пам'ятниками Одеси є вся планувальна структура і забудова історичного центру міста, Одеський оперний театр, будівлі колишніх купецьких бірж (сучасної філармонії і міської думи), палаци Воронцова, Толстого, Гагаріна, Маразлі.

Місто як складне соціальне явище вимагає певної територіальної організації. Необхідне раціональне розміщення його окремих частин на конкретній території з врахуванням її природно-географічних особливостей. Проте історія формування містобудівної і функціональної структури Одеси має складний і суперечливий шлях формування. Сучасний адміністративно-територіальний поділ включає чотири райони - Приморський (куди увійшли всі пам'ятники історичної, архітектурної і культурної спадщини), Маліновський, Київський і Суворовський райони [1]. У міській межі також передбачені округи із спеціальним статусом як зон масового відпочинку мешканців міста і туристів - "Лузанівка", "Ланжерон" і "Аркадія". Безпосередньо рекреаційні функції, поряд з іншими господарськими функціями, виконують три з чотирьох перерахованих адміністративних районів.

У Приморському районі виділяються: по-перше, велика зона короткочасного відпочинку у межах зеленої зони Одеси, у складі якої парки Приморського бульвару, імені Шевченка, зелена і спортивна зони приморських схилів, один з кращих в місті дендропарків, два великих масивів Ботанічного саду Одеського національного університету імені І.І. Мечникова, зелені масиви багаточисельних санаторіїв і будинків відпочинку; по-друге, пляжі від Ланжерона, Дельфіна, Аркадії до 10-ої станції Великого Фонтану. Особливістю селітби приморської частини цієї території є велика питома вага індивідуальної забудови "напівдачного" і дачного типу. У районі розміщені десятки установ санаторно-курортного господарства.

Київський район займає південну частину міста, прилеглу до морського узбережжя від 10-ої до 16-ої станції Великого Фонтану і далі на південь, включаючи Чорноморку. Це також рекреаційний

район з великою кількістю зон та об'єктів оздоровлення і масового відпочинку, санаторно-курортних установ.

У межах Суворовського району, поряд з розвиненою промисловістю і великими селищними зонами, також отримало розвиток рекреаційне, у тому числі санаторно-курортне господарство. Тут розташований один з перших курортів, що використовує пелоїдотерапію (грязелікування) і бальнеоводотерапію (водолікування) на базі власних бальнеологічних ресурсів - курорт "Куяльник". Тут знаходиться природний пляж "Лузанівка", а також Український дитячий центр "Молода гвардія".

Велику роль у розвитку рекреаційного господарства Одеси грає розвинена міська інфраструктура, яка включає транспортну мережу, у тому числі пасажирського транспорту, що дозволяє в короткий термін дістатися до місць відпочинку, лікування та оздоровлення, побутового і культурного обслуговування, а також широку мережу театрів, музеїв, кінотеатрів, де відпочивальники можуть провести своє дозвілля.

Приморське географічне положення, сприятливий клімат і, насамперед, наявність унікальних природних бальнеологічних ресурсів зіграли вирішальну роль у розвитку лікувально-реабілітаційної та лікувально-оздоровчої діяльності та становленні санаторно-курортного господарства Одеси. Історія формування і розвитку санаторно-курортного господарства Одеси бере початок з освоєння природних бальнеологічних ресурсів (лікувальних грязей та ропи лиманів). На березі Куяльницького лиману у 1820-х роках XIX століття був відкритий перший лікувальний заклад, призначений для відпустки "тепліх ванн" [13, 14]. Початок розвитку курорту Куяльник поклав дивізійний лікар Е.С. Андріївський (особистий лікар генерал-губернатора Новоросії графа М.С. Воронцова). У 1843 році був відкритий ще один лікувальний заклад на Хаджибейському лимані, а в 1853 році - на Сухому лимані. У 1876 році було створено Одеське бальнеологічне товариство, організаторами якого були професори О.О. Мочутковський і А.А. Веріго. Почесними членами цього товариства були видатні вчені-медики М.І. Пирогов, С.П. Боткін та інші. До кінця XIX століття курорт Куяльник набуває велику популярність. Сюди приїжджають хворі з різних куточків Росії, Австрії, Болгарії, Німеччини, Румунії, Туреччини [13].

Розвиток Одеси як приморського кліматичного курорту йшло шляхом відкриття приватних закладів для відпуску морських ванн у межах Одеси на Ланжероні, в Отраді, Люстдорфі, Лузанівці та забудови передмість і приморської

частини міста приватними дачами. У 1914 році був відкритий Лермонтовський морський курорт [13, 14].

Новий етап розвитку санаторно-курортного господарства розпочався у 1920-х роках ХХ століття після Громадянської війни. У 1928 році в Одесі був створений науково-дослідний інститут курортології. Виникли нові курортні зони в Аркадії, на Середньому і Великому Фонтані, у Чорноморці і Лузанівці. Більшість здравниць формувалися як спеціалізовані медичні установи. До 1941 року в Одесі працювало близько 50 санаторіїв і будинків відпочинку, де лікувались і відпочивали близько 150 тис. осіб [14]. Післявоєнний період характеризується розвитком лікувальної бази санаторіїв. У 1992 році НДІ курортології був перетворений в Український НДІ медичної реабілітації та курортології.

Сучасний період характеризується значним скороченням санаторно-курортної бази Одеси - за 2000-2012 роки кількість санаторно-курортних та оздоровчих закладів Одеси скоротилася майже у два рази з 55 до 32, а кількість місць з 17 тис. місць до 10,6 тис. місць [5, 8, 10, 16]. У той же час санаторно-курортне господарство Одеси зберегло свою спеціалізацію і продовжує розробляти нові методики і технології медичного лікування та реабілітації.

Санаторно-курортне господарство Одеси представлено різноманітними установами, серед яких 19 санаторіїв, у тому числі 4 дитячих, 8 санаторіїв-профілакторіїв, один пансіонат, 5 баз відпочинку, а також Український дитячий центр "Молода гвардія" та інші [8, 16]. Їх медичний профіль - лікувально-реабілітаційний, лікувально-оздоровчий та оздоровчий. Частка установ з лікуванням та медичною реабілітацією від загальної кількості місць у санаторно-курортних і оздоровчих закладах в Одесі складає 79,8% або 9 тис. місць, у тому числі лікувально-реабілітаційних - 68% або 7,7 тис. місць, лікувально-оздоровчих - 11,8% або 1,3 тис. місць. В оздоровчих закладах (пансіонати та бази відпочинку) налічується 2,3 тис. місць або 20,2% від загальної кількості місць у закладах санаторно-курортного господарства.

У 2012 році кількість осіб, які перебували в установах санаторно-курортного господарства склало майже 74,3 тис. осіб, у тому числі більше половини пролікувалося у лікувально-реабілітаційних установах - 42,2 тис. осіб (56,8%), у лікувально-оздоровчих - 20,1 тис. осіб або 27,1%, в оздоровчих закладах - 16,1% усієї кількості осіб, які перебували в установах санаторно-курортного господарства м. Одеси.

Особливості територіальної організації санаторно-курортного господарства міста Одеси відображає проведене районування, яке базувалося на особливостях територіального розподілу

установ санаторно-курортного господарства за їх медичним профілем, на особливостях планувальної, функціональної організації та адміністративно-територіального поділу Одеси. На території міста Одеси можна виділити три курортні райони - Північний, Центральний, Південний, у межах яких виділяються такі підрайони, як Куяльник, Лузанівка, Ланжерон, Аркадія, Великий Фонтан, Дача Ковалевського, Чорноморка (табл. 1, рис. 1).

Північний курортний район розташований у Суворовському адміністративному районі міста Одеси. Його спеціалізація визначається наявністю лікувальних грязей та ропи Куяльницького лиману, родовищем мінеральних вод, природного пляжу Лузанівка. Тут зосереджено більше третини всього ліжкового фонду санаторно-курортного господарства Одеси (4,2 тис. місць) [5, 8]. У 2012 році лікування отримали 14,7 тис. осіб або 19,8% всіх осіб, які лікувались та оздоровилися в Одесі. У цьому районі розташовані відомий курорт Куяльник, де працює клінічний санаторій імені Пирогова, розрахований на 3 тис. місць одночасного заїзду. У 2012 році тут пролікувалось 5,5 тис. осіб. Курорт спеціалізується на лікуванні хворих із захворюваннями суглобів, опорно-рухового апарату, хворих дитячим церебральним паралічем, нервової системи, шкірних захворювань та інших. У Лузанівці розташований Український дитячий центр "Молода гвардія", розрахований на 1200 місць одночасного заїзду та в якому щорічно оздоровлюються понад 9 тис. дітей [8].

Центральний курортний район сформувався на узбережжі Приморського адміністративного району міста Одеси та включає такі підрайони, як Ланжерон і Аркадія. Загальна місткість санаторно-курортного господарства становить 3,3 тис. місць або 28,6% місткості всіх санаторно-курортних закладів Одеси, з них у лікувально-реабілітаційних установах зосереджено 2 тис. місць (61,7%), у лікувально-оздоровчих - 1,2 тис. місць або 36,7% місткості установ Центрального району. У 2012 році тут пролікувалося 37,7 тис. осіб або 50,8% всіх осіб, які лікувались та оздоровилися в Одесі. Тут функціонують санаторії "Лермонтовський", "Одеса", імені Чкалова та інші [8, 16].

Клінічний санаторій "Лермонтовський" є базовим багатопрофільним закладом Українського НДІ медичної реабілітації та курортології. Як цілісний реабілітаційний комплекс санаторій "Лермонтовський" призначений для медичної та соціально-психологічної реабілітації хворих різного профілю. Лікувальна база санаторіїв має грязьолікувальні відділення, де використовують для процедур грязі Куяльницького лиману. Санаторій "Одеса" має свій лікувальний пляж.

Курортні райони м. Одеси [5, 8, 16]

Курортні райони та підрайони	Кількість місць у місяць максимального заїзду		Кількість оздоровлених, осіб	
	Всього	%	Всього	%
Одеса	11398	100,0	74293	100,0
Лікувально-реабілітаційний	7753	68,0	42230	56,8
Лікувально-оздоровчий	1347	11,8	20106	27,1
Оздоровчий	2298	20,2	11957	16,1
ПІВНІЧНИЙ РАЙОН	4160	36,5	14673	19,8
Лікувально-реабілітаційний	2960	26,0	5534	7,5
Лікувально-оздоровчий	-	-	-	-
Оздоровчий	1200	10,5	9139	12,3
Куяльник	2960	26,0	5534	7,5
Лікувально-реабілітаційний	2960	26,0	5534	7,5
Лікувально-оздоровчий	-	-	-	-
Оздоровчий	-	-	-	-
Лузанівка	1200	10,5	9139	12,3
Лікувально-реабілітаційний	-	-	-	-
Лікувально-оздоровчий	-	-	-	-
Оздоровчий	1200	100,0	9139	100,0
ЦЕНТРАЛЬНИЙ РАЙОН	3259	28,6	37731	50,8
Лікувально-реабілітаційний	2012	17,7	22910	30,8
Лікувально-оздоровчий	1197	10,5	14068	19,0
Оздоровчий	50	0,4	753	1,0
Аркадія	2947	25,9	34275	46,1
Лікувально-реабілітаційний	1750	59,4	20207	59,0
Лікувально-оздоровчий	1197	40,6	14068	41,0
Оздоровчий	-	-	-	-
Ланжерон (Одеса-центр)	312	2,7	3456	4,6
Лікувально-реабілітаційний	262	2,3	2703	3,6
Лікувально-оздоровчий	-	-	-	-
Оздоровчий	50	0,4	753	1,0
ПІВДЕННИЙ РАЙОН	3979	34,9	21889	29,5
Лікувально-реабілітаційний	2781	24,4	13786	18,6
Лікувально-оздоровчий	100	0,9	5285	7,1
Оздоровчий	1098	9,6	2818	3,8
Великий Фонтан	1551	13,6	6579	8,9
Лікувально-реабілітаційний	1423	91,7	6076	92,4
Лікувально-оздоровчий	-	-	-	-
Оздоровчий	128	8,3	503	7,6
Дача Ковалевського	1160	10,2	10786	14,5
Лікувально-реабілітаційний	910	69,5	5022	46,6
Лікувально-оздоровчий	100	7,6	5285	49,0
Оздоровчий	150	22,9	479	4,4
Чорноморка	1268	11,1	4524	6,1
Лікувально-реабілітаційний	448	35,3	2688	59,4
Лікувально-оздоровчий	-	-	-	-
Оздоровчий	820	64,7	1836	40,6

Південний курортний район розташований у Київському адміністративному районі міста Одеси та включає такі підрайони, як Великий Фонтан, Дача Ковалевського та Чорноморка. У цьому районі зосереджено 4 тис. місць або 34,9% всього ліжкового фонду санаторно-курортного господарства Одеси, в яких пролікувалося та оздоровилось 21,9 тис. осіб або 29,5% всіх осіб, які лікувалися та оздоровилися в Одесі. Тут розташовані такі санаторно-курортні заклади, як санаторій "Чорне море", "Червоні Зорі", "Одеський", санаторій матері і дитини "Зелений Мис", дитячий спеціалізований санаторій "Люстдорф" та інші [8, 16].

Туризм в Одесі представлений різними видами туристичної діяльності. Найбільший розвиток в Одесі отримали історико-культурний, пізнавальний, діловий, торговельний, науковий, розважальний та інші види туристичної діяльності [5, 15]. На

території Одеси організацію туризму здійснюють такі суб'єкти туристичної діяльності, як 54 туроператори, 101 турагент, а також 20 суб'єктів, що здійснюють екскурсійну діяльність [10]. Загальна чисельність туристів, які обслуговувалися туроператорами і турагентами Одеси, в 2012 році склала 65,1 тис. осіб, що майже в чотири рази менше, ніж у 2000 році. Це пояснюється скороченням потоку внутрішніх туристів, чисельність яких скоротилася у 7,5 разів, а також іноземних туристів. У структурі туристичних потоків у 2012 році переважали туристи-громадяни України, які виїжджали за кордон - 36,7 тис. осіб або 56,4% всіх туристів.

Останніми роками в Одесі інтенсивно розвивається діловий туризм. Це обумовлено тим, що Одеса виступає на туристичному ринку України як адміністративна і ділова столиця регіону. У

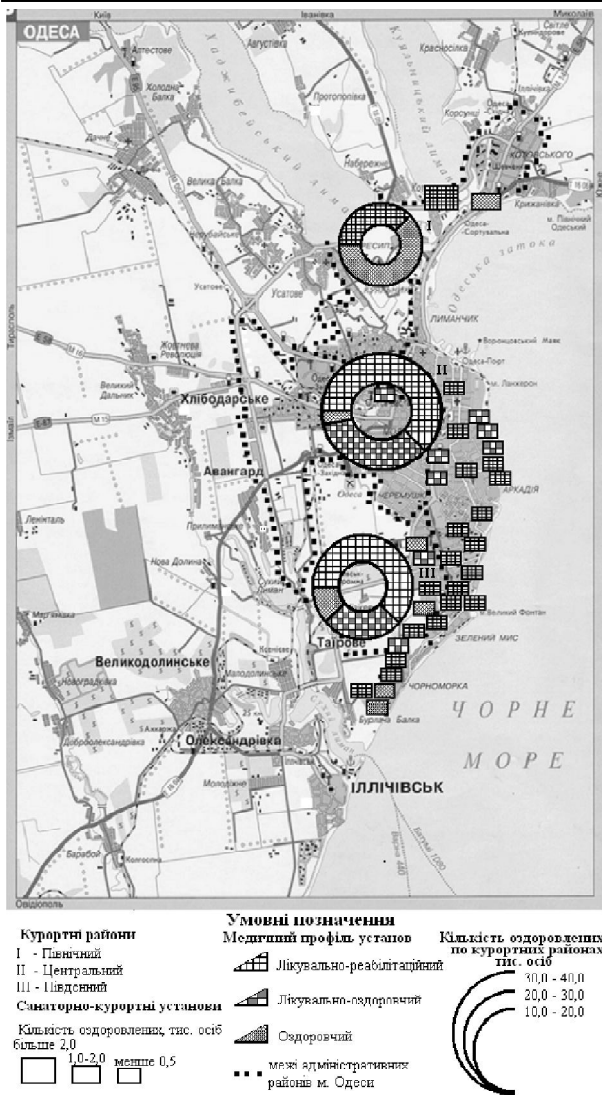

Рис. 1. Курортні райони м. Одеси

місті функціонує більше 400 спільних підприємств з іноземним капіталом, що передбачає ділову активність у вигляді відряджень, зустрічей, переговорів, робочих візитів, конференцій та інших заходів [5, 7, 17]. Значна частина туристичних потоків Одеси пов'язана з діловими поїздками. У довгостроковій перспективі ця тенденція збережеться і є підставою для того, щоб вважати діловий туризм перспективним туристичним сектором Одеси. Діловий туризм позитивно впливає на стан міської економіки, сприяє розвитку економічних зв'язків Одеси з регіонами України та зарубіжжя.

Для перетворення Одеси на центр ділового туризму необхідно вирішити багато завдань, пов'язаних, по-перше, із зміною якості послуг, що надаються, а по-друге, з підвищенням безпеки туристів. Місту необхідно вирішити проблему прокату транспортних засобів для бізнес-туристів. Конгресово-виставковий туризм дозволяє зняти таку гостру проблему, як сезонний чинник у туризмі, оскільки активність

виставкової і конгресової діяльності доводиться на зиму і міжсезоння, тобто саме на час "низького сезону" у туризмі. Недостатня кількість центрів і виставкових комплексів веде до слабого використання резервів туристичної індустрії за напрямом "діловий туризм" і відставанню від таких конкурентів, як Київ і Харків. Інфраструктура для конференцій і корпоративних заходів в Одесі ще недостатньо розвинена. По матеріалах дослідження управління культури і туризму Одеської обласної державної адміністрації у місті існують близько 50 майданчиків, які можна використовувати для проведення ділових зустрічей, з них лише 20 залів місткістю більше 100 осіб, а 16 залів максимально розраховані на 200 чоловік. Найбільш місткий зал розташований у санаторії "Одеса", який одноразово може прийняти 500 чоловік [5, 7].

Не дивлячись на скорочення туристичних потоків, кількість готелів та інших установ тимчасового перебування в Одесі зросла у порівнянні з 2000 роком більш ніж у шість разів і нараховувала у 2013 році 156 готелів та аналогічних установ розміщення туристів, що складає 56,5% всього готельного господарства Одеської області [10]. Проте це сталося за рахунок появи невеликих приватних готелів, які побудовані у курортній зоні Одеси. Загальна місткість готельного господарства Одеси та інших установ тимчасового перебування, не зважаючи на загальне скорочення кількості установ, у 2013 році зросла і становила 6556 місць.

Серед проблем розвитку рекреаційного комплексу міста Одеси в цілому можна відзначити наступні: необхідна реконструкція пам'яток архітектури, всієї міської та рекреаційної інфраструктури, подальший розвиток готельного господарства, підвищення якості обслуговування відпочиваючих і туристів. Матеріально-технічна база рекреаційних установ, асортимент та якість послуг відстають від світового рівня, що знижує конкурентоспроможність Одеси на міжнародному ринку туристичних послуг і санаторно-курортного лікування.

Однією з найбільш гострих проблем розвитку рекреаційного комплексу міста Одеси є екологічні проблеми, що пов'язані з раціональним використанням та збереженням природних бальнеологічних ресурсів (лікувальних грязей та ропи Куяльницького лиману). Екологічний стан цього лиману потребує оздоровлення.

Для залучення нових туристичних потоків управління культури і туризму Одеської міськради та асоціація "Туризм Одеси" з 6 по 10 березня 2013 року успішно представила туристичний потенціал

Одеси на Міжнародній туристичній виставці Німеччині "Itb-Berlin 2013" [5]. Асоціація "Туризм Одеси" була створена у 2012 році з метою об'єднання всіх представників туристичного бізнесу для розвитку туристичної інфраструктури міста і залучення більшої кількості туристів до Одеси. Одеса стала першим українським містом, яке презентувало свій туристичний потенціал на міжнародній виставці у рамках всеукраїнського стенду. За підсумками виставки, Український стенд, у складі якого була широко представлена Одеса, визнаний організаторами і відвідувачами виставки одним з 10 найцікавіших стендів, а у рейтингу Європейських країн зайняв п'яте місце.

Висновки. Одеса має величезний природно-бальнеологічний та історико-культурний потенціал розвитку рекреаційного комплексу, який представлений майже всіма видами рекреаційної діяльності. Не зважаючи на скорочення кількості санаторних закладів, Одеса зберегла їх лікувально-реабілітаційну спеціалізацію з використанням пелоїдотерапії (грязелікування) та бальнео-водотерапії (водолікування) на базі власних бальнеологічних ресурсів (курорт "Куяльник"). У рекреаційному комплексі Одеси накопичилось багато проблем, які потребують вирішення. Необхідно узгодження організації та розвитку рекреаційної діяльності із сучасними принципами планування території для збереження різноманіття і цілісності рекреаційних ресурсів, їх раціонального використання, охорони історико-культурної спадщини та довкілля.

Список літератури

- Административные границы районов города Одессы. [Электронный ресурс]. - Режим доступа: <http://www.odessa.ua>
- Багрова Л.А., Багров Н.В., Преображенский В.С. Рекреационные ресурсы (подходы к анализу понятий) / Л.А. Багрова, Н.В. Багров, В.С. Преображенский // Известия АН СССР. Сер.геогр. - 1977, №2 - С. 5-7
- Бейдик О.О. Рекреаційно-туристські ресурси України /О.О. Бейдик. - К.: ВЦ КНУ, 2001. - 396 с.
- Закон України "Про туризм" (324/95 ВР) // Відомості Верховної Ради України. - 1995. - № 31.
- Информационный портал Одессы. [Электронный ресурс]. - Режим доступа: <http://www.odessa.obzorgoroda.ru>
- Курорты Одессы. [Электронный ресурс]. - Режим доступа: <http://www.km.ru/turizm/encyclopedia/odesskaya-oblast>
- Концепція розвитку туризму в м. Одесі на 2007-2015 роки (№1395-V від 04.07.2007р.). [Електронний ресурс]. - Режим доступа: <http://www.odessa.ua>
- Лечебно-оздоровительные учреждения Одессы. [Электронный ресурс]. - Режим доступа: <http://www.touregion.od.ua/index.php?category=2>
- Масляк П.О. Рекреаційна географія / П.О. Масляк. - К.: Знання, 2008. - 343 с.
- Міста та райони Одеської області за 2013 рік. Статистичний збірник. - Одеса: Головне управління статистики в Одеській області, 2014. - 267 с.
- Нефедова Н.Є. Рекреаційний потенціал Одеської області, його використання та перспективи розвитку туризму / Н.Є. Нефедова, В.В. Яворська //Географія в інформаційному суспільстві. Зб. наук. праць. У 4-х тт. - К.: ВГЛОбрії, 2008. - Т. 4. - 249-251 с.
- Нефедова Н.Є. Територіальна організація санаторно-курортного господарства Одеси. /Н.Є. Нефедова // Регіон-2013: стратегія оптимального розвитку: матеріали науково-практичної конференції з міжнародною участю. М. Харків, 7-8 листопада 2013 р. / Гол. дес. колегії В.С. Бакіров - Харків: ХНУ імені В.Н. Каразіна, 2013. - С. 317-319
- Одесса. 1794-1894. Издание городского общественного управления к столетию города. - Одесса, 1895. - 836 с.
- Одесса. Город - агломерация - портово-промышленный комплекс [под общ. ред. д.г.н., проф. А.Г.Топчиева]. - Одесса: АО БАХВА, 1994. - 360 с.
- Одеський регіон: передумови формування, структура та територіальна організація господарства: навч. посібник / Одес.нац.ун-т ім. І.І. Мечникова; О.Г. Топчів [керівник], І.І. Кондратюк, В.В. Яворська [та ін]. - Одеса: "Астропринт", 2012. - 336 с.
- Основные направления санаторного лечения и медицинской реабилитации. [Электронный ресурс]. - Режим доступа: <http://www.odessasan.com.ua>
- Програма розвитку туризму в м. Одесі на 2013-2015 роки (№2451-VI від 21.12.2012р.). [Електронний ресурс]. - Режим доступа: <http://www.odessa.ua>
- Санаторно-курортная служба в условиях рыночной экономики / Н.Г. Кривобоков, А.Н. Глухов, Л.Н. Шведунова [и др.]. // Вопр. курортологии, физиотерапии и лечебной физкультуры. - 1997. - № 2. - С. 42-44.
- Топчів О.Г. Основи суспільної географії: підруч. [для студ. геогр. спец. вищ. навч. закл.] / О.Г. Топчів. - Одеса: Астропринт, 2009. - 544 с.
- Топчів О.Г. Суспільно-географічні дослідження: методологія, методи, методики /О.Г. Топчів. - Одеса: Астропринт, 2005. - 632 с.

Яворская, В.В. Нефедова Н.Е. Рекреационный комплекс Одессы: современное состояние, проблемы и перспективы развития. Стаття посвящена общественно географической характеристике территориального рекреационного комплекса города Одессы. В статье приведен исторический обзор становления и развития рекреационной деятельности, дана характеристика природных рекреационных ресурсов и историко-культурного потенциала города, дана характеристика отдельных видов рекреационной деятельности, в частности санаторного лечения, медицинской реабилитации и туризма, курортных районов, которые сложились в пределах города, рассмотрены проблемы и перспективы развития рекреационного комплекса города Одессы.

Ключевые слова: рекреационные ресурсы, рекреационный комплекс, санаторное лечение, туризм.

Yavorska V.V., Nefedova N.E. The recreation complex of Odessa: modern state, problems and prospects of development. The article is devoted society-geographical description of the recreational complex of Odessa. The article offers an historical overview of the formation and development of recreational activities, given the characteristics of natural recreational resources, historic and cultural potential of the city, given the characteristics of certain types of recreational activities, including sanatorium treatment, medical rehabilitation and tourism, resort areas that have developed in the city, the problems and prospects of development of the recreational complex of Odessa.

Key words: recreational resources, recreation complex, sanatorium treatment, tourism.